

РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

Інна КРАСНОЩОК (Кіровоград)

У статті досліджено проблему визначення змісту лідерських якостей особистості загалом та особистості студента зокрема. Уточнено поняття «лідерські якості студента». Запропоновано систему розвитку лідерських якостей студентів в умовах вищого навчального закладу.

В статье исследовано проблему определения содержания лидерских качеств личности в целом и личности студента в частности. Уточнено понятие «лидерские качества студента». Предложена система развития лидерских качеств студентов в условиях высшего учебного заведения

Ключові слова: якості особистості, лідерські якості особистості, лідерські якості студента, студент-лідер, розвиток лідерських якостей студента.

Актуальність проблеми. У сучасних умовах випускник вищого навчального закладу повинен мати не лише професійні знання, уміння і

навички, але і певні лідерські якості, що дозволить йому успішно реалізувати свій творчий потенціал у практичній діяльності.

Однією із найскладніших проблем, яку намагаються розв'язати науковці й практики, що досліджують лідерство, є визначення підходів для опису лідерського феномену, оскільки в реальному житті і в історії ми можемо зустріти лідерів, які водночас відрізняються один від одного і мають спільні риси. Однак саме це спільне видається чимось невловимим і невизначеним. І, навіть, якщо вдається з'ясувати відповідні закономірності, складно знайти інструментарій, який дозволяє їх визначити, описати, а потім сформулювати як прості, чіткі рекомендації, що могли б допомогти розвивати в особистості лідерський потенціал.

Аналіз ступеня дослідження проблеми. Питанням формування лідерських якостей у процесі професійної освіти студентів приділяється належна увага. Проблемі лідерства присвячені праці сучасних психологів, педагогів, у яких обґрунтовано потребу формування лідерських якостей майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки, зокрема, у процесі навчання (Н. Белякова, О. Маковський, Н. Мараховська, О. Романовський), у позанавчальній роботі (Н. Семченко), громадській діяльності (М. Лукашевич, О. Снісаренко, Л. Сніцар). Проте немає підстав стверджувати, що у масовій практиці вищої школи сповна використовуються соціально-виховні умови професійної освіти, які можуть сприяти формуванню лідерських якостей студентів. Це зумовлює необхідність виявлення основних тенденцій, психолого-педагогічних умов і технологій, які сприяли б формуванню і розвитку лідерських якостей особистості в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Метою цієї статті як складника наукового дослідження є уточнення сутності поняття «лідерські якості студентів» та визначення напрямів удосконалення системи розвитку лідерських якостей студентів.

З'ясування змістових характеристик якостей студента-лідера потребує визначення понять «якість особистості» та «лідерські якості особистості». Так, у психології часто говорять не про якості, а про риси чи властивості особистості, що визначаються як «стійкі особливості поведінки індивіда, які повторюються в різних життєвих ситуаціях» [9, с.302]. У динамічній структурі особистості К. Платонов [8, с.187] ці поняття розрізняє, надаючи їм свій особливий зміст. «Властивість – це найширше поняття, це щось властиве особистості, її риса..., що зумовлює її подібність або розбіжності з іншими особистостями. Особливість – це така властивість, що відрізняє цю особистість або даний тип особистостей від інших. Можна сказати й так: особливість особистості – це її індивідуальна властивість або їхня сукупність. Якість – це найбільш

істотна властивість, що дає особистості визначеності». Отже, якості особистості є узагальненими властивостями особистості.

Н. Левітов [7] підкреслює, що терміни «якість» і «властивість» більш властиві визначенню своєрідності особистості, однак «у них немає специфічного характерологічного відтінку, пов'язаного з тим, що можна назвати «рельєфом» особистості, тобто виділенням її стрижневих рис», тому, описуючи особистість, закликав користуватися термінами «риса» й «прояв».

Якості особистості можуть бути представлені видами або класами: деякі з них пов'язані з темпераментом, інші – з типовими пристосувальними реакціями, треті – зі здатностями, інтересами, цінностями, четверті – із соціальними відносинами (Р. Кеттелл [13]). Фундаментальні розбіжності і виявляються у рівні виразності якостей. Одні з них легко спостережувані й тому легко вимірювані – вони є «поверховими». «Поверхові» якості, на думку Р. Кеттелла, є групами властивостей індивіда, що легко визначаються й спостережуються, супроводжують одна одну. Інші якості він називав «глибинними», «прихованими». Глибинні якості, за визначенням Р. Кеттелла, – фундаментальні й менше піддаються спостереженню, ніж особистісні риси, які є підґрунтям «поверхових» виявлень.

Отже, усі розмежування між поняттями: «якість», «риса», «властивість», безсумнівно, відносні й умовні, однак ми зосереджуємо на них увагу для з'ясування місця лідерських якостей (лідерства) у структурі особистості.

Автори різних теорій лідерства запропонували і різні визначення лідерства і лідера.

Лідер, на думку А.А.Бодальова – член групи, який здатний організувати її діяльність і регулювати відносини, фактично веде за собою. Лідер має такі самі риси, що й більшість інших членів групи, однак його дії якісно відрізняються від дій інших, і рівень його діяльності вищий за інших [1].

Лідер, відповідно до підходу С.А.Гармаша – особистість, яка має розвинуті комунікативні вміння, здатна словами ефективно впливати на інших людей, з якою бажає співпрацювати більшість колективу [2].

Лідер, зауважує Т.Є.Вежевич – член групи, за яким всі інші члени визнають право приймати найбільш відповідальні рішення, що стосуються інтересів усієї групи й визначають спрямованість її діяльності [1].

За визначенням О.А.Єршова, *лідер* – член групи, який має необхідні організаторські здібності, посідає центральне становище в структурі міжособистісних стосунків і заохочує своїм прикладом, організацією й

управлінням групою до досягнення групових цілей найкращим засобом [4].

На думку Р.Л.Кричевського, *лідер* – член групи, який ідентифікується з якнайповнішим набором групових цінностей, володіє найбільшим впливом і виявляється у процесі взаємодії [6].

Лідер, вважає В.В.Ягоднікова – член групи, за яким вона визнає перевагу в статусі та надає право приймати рішення у важливих для неї ситуаціях; індивід, здатний виконувати основну роль в організації спільної діяльності і регулюванні взаємостосунків у групі; людина, яка завдяки своїм особистісним якостям, впливає на членів соціальної групи [12].

Лідер, згідно з тлумаченням Р.Стогділла – член групи, який володіє фокусом групових процесів, мистецтвом дійти згоди, а з погляду рольової диференціації має власні позиції [12].

З огляду на кількість та різноманітність визначень поняття «лідер», ми виявили основні ознаки, за якими можна охарактеризувати це поняття. *Першою ознакою* є приналежність до групи: лідер – саме член групи, він «усередині», а не «над» групою. *Друга ознака* – це статус у групі: лідер користується в групі авторитетом, у нього високий статус. *Третя ознака* – збіг ціннісних орієнтацій: норми і ціннісні орієнтації лідера і групи збігаються, лідер найбільш повно відзеркалює і виражає інтереси групи. *Четверта ознака* – впливовість лідера на групу: вплив на поведінку і свідомість інших членів групи з боку лідера, організація і управління групою у процесі досягнення групових цілей. *П'ята ознака* – джерело висунення лідера в групі.

Узагальнення підходів науковців дозволило нам визначити, що *студент-лідер* – це авторитетний член групи, який має вплив на значну частину членів групи, має офіційний управлінський статус, організаційні й комунікативні здібності, є ініціативним і заохочує всіх своїм прикладом, організацією й управлінням групою до досягнення групових цілей найкращим засобом, не боїться відповідальності за діяльність групи.

На підставі зазначеного, ми дійшли висновку, що «ефективним студентським лідером» є особистість, яка має значний вплив на думку й поведінку членів групи та планує, організовує, контролює діяльність інших студентів для розв'язання завдань, поставлених перед групою, передаючи їм своє бачення майбутнього й допомагаючи їм адаптуватися до нового.

Однак справжній лідер має певні лідерські якості. У науково-педагогічній літературі є різні визначення лідерських якостей особистості. Зокрема, В. Сбитнева [10], поділяючи погляди А. Лутошкіна, М. Рожкова, вважає, що лідерські якості – це сукупність

певних властивостей, рис, що дає змогу члену дитячого соціального об'єднання статусно виділитися в конкретній справі й приймати відповідальні рішення у важливих для групи ситуаціях. А. Зоріна [5] під ліdersькими розуміє якості, необхідні особистості для успішної організаторської діяльності й створення позитивної атмосфери в колективі, що сприяє досягненню загальних цілей.

У працях А. Л. Уманського [11] окреслюються загальні і специфічні якості лідера. Під загальними розуміються якості, якими можуть володіти і не лідери, але які підвищують ефективність лідера. До специфічних якостей лідера належать:

- *організаторська прозорливість* – тонка психічна вибірковість, здатність зрозуміти іншу людину, проникнути в її внутрішній світ, знайти для кожної людини місце залежно від індивідуальних особливостей;

- *здібність до активної психологічної дії* – різноманітність засобів дії на людей залежно від індивідуальних якостей, ситуації, що склалася;

- *схильність до організаторської роботи* – потреба брати на себе відповідальність.

Синтезуючи поняття «студент-лідер», «справжній студентський лідер» з терміном «якість», ми розуміємо *лідерські якості студентів* як різновид соціально-психологічних якостей особистості студента, який відбиває її ставлення до інших та суспільства, дозволяє здійснювати значний вплив на членів студентської групи, сприяє створенню позитивної атмосфери в групі, виявляється в її стійкій активній, відповідальній суспільній поведінці та вчинках, спрямованих на організацію й управління взаємостосунками у студентській групі для досягнення колективних цілей найоптимальніше. Ми переконані, що розвиток лідерських якостей студентів має бути панівним напрямом виховного процесу вищого навчального закладу.

Саме система розвитку лідерських якостей студентів має забезпечити накопичення ними нових знань про суть лідерства, формування лідерського світогляду, отримання досвіду лідерської взаємодії, що, зрештою, зумовлює успішне лідерство.

Уточнення сутнісних характеристик феномена лідерства дає нам підстави діяльнісний підхід, визначити найбільш ефективним для дослідження проблеми розвитку лідерських якостей студентів в умовах ВНЗ, запропонований О. Леонтьєвим, відповідно до якого основними детермінантами процесу лідерства є мета та завдання групи, що визначають, хто стане лідером і який стиль лідерства виявиться найбільш ефективним.

Урахувавши результати наукових пошуків вітчизняних та зарубіжних дослідників проблеми розвитку лідерства в студентському

середовищі, зокрема власні напрацювання, ми вважаємо, що комплексна система розвитку лідерських якостей у студентів має складатися із двох самостійних, однак тісно взаємопов'язаних етапів. *Перший етап спрямований на виявлення студентів, які володіють лідерськими якостями* (здібностями). Він необхідний, незважаючи на те, що в студентському середовищі традиційно природнім шляхом виділяються соціально активні студенти, яким властиве зацікавлене ставлення до оточуючого, бажання впливати на процеси, що відбуваються, прагнення до позицій лідера. Потреба у виявленні лідерів зумовлена тим, що багато студентів початкових курсів не відчувають свого лідерського потенціалу або не бачать форм його втілення, що їм притаманні.

Важливість цього етапу пов'язана і з тим, що зовсім небажаним є наявність у колективі потенційних лідерів, які не мають можливості для самореалізації, оскільки не реалізувавшись у сфері своєї студентської діяльності, вони можуть шукати цього в інших сферах, часто перетворюючись на «антилідерів». Важливо завжди пам'ятати, що потенційний студент-лідер, зазвичай, прагне реалізувати свій лідерський потенціал і від педагогів залежить, чи буде цей потенціал спрямовано на користь чи шкоду колективу.

Реалізація етапу виявлення студентів, які мають лідерські якості, повинна починатися з перших днів навчання, проводитися переважно на рівні академічних груп і здійснюватися, на нашу думку, педагогами-кураторами. Спочатку визначене завдання втілюється через адаптацію студентів до умов навчання у ВНЗ, а також формування психологічного клімату в студентській групі. Важливо з перших днів навчання студентів залучити до різноманітної діяльності (спортивної, творчої, організаційної, пізнавальної тощо), що урізноманітнює можливості виявлення лідерського потенціалу всіх.

Цілеспрямоване формування активу студентської групи сприяє визначенню лідерів, тому кураторам рекомендується брати участь у виборі офіційного активу групи першокурсників [3]. Необхідно орієнтувати першокурсників під час вибору кандидатур на офіційні посади в групі на оцінку, насамперед, морально-ділових якостей і тільки згодом їх популярності. Практика, засвідчує, що «зірки» перших днів життєдіяльності групи в подальшому можуть і не посідати лідерських позицій.

Важлива роль у процесі виявлення лідерів відводиться тестуванню. Незважаючи на неоднозначне ставлення до нього, тестування може дати важливу (хоч і недостатню) інформацію про першокурсників. Низка досліджень для оцінки лідерських якостей особистості пропонує використовувати в тестах питання, які стосуються основних сфер життєдіяльності студентської групи – навчальної, наукової, емоційно-

особистісної, організації дозвілля та побуту. На нашу думку, тести, що використовуються для виявлення лідерів мають бути комплексними, зорієнтованими на розкриття мотивації і спрямованості студентів, їх схильностей та інтересів, комунікативних, організаторських здібностей, досвіду участі в громадській діяльності.

Ми пропонуємо комплекс напрямів, які забезпечують виявлення студентів-лідерів на ранніх етапах професійного навчання. По-перше, це комплекс конкурсних творчих заходів, що сприяють залученню до спільної діяльності. Це огляд студентської самодіяльності «Алло, ми шукаємо таланти», «Осінній дебют», «Вечір знайомств», конкурс стінгазет із різноманітною тематикою виховного змісту, літературні конкурси, спортивні спартакіади першокурсників тощо. Участь у підготовці та реалізації запропонованих конкурсів дозволяє студентам ефективно пройти процес адаптації до середовища навчального закладу, активно включитися в систему міжособистісних стосунків, а студентам-лідерам – виявити свої організаційні якості. Безумовно, першокурсникам необхідна методична допомога. Така допомога надходить від студентів старших курсів, кураторів, що надихають на звершення.

Етап виявлення лідерів є первинним. Незважаючи на своє самостійне значення, він втрачає змістовне наповнення без подальшої роботи. *Другий етап спрямований на розвиток лідерських якостей, формування навичок організаційної діяльності та ефективного міжособистісного спілкування.* Саме на цьому етапі вируючу енергію лідерства можна спрямувати в позитивному напрямі, на досягнення важливих для студентів, факультету, навчального закладу цілей. Водночас цілі навчання лідерів реалізуються в їх конкретній, проектно-орієнтованій активності, покликаній здійснювати вплив на більш широке молодіжне середовище. Під гаслом «Студенти для студентів» реально досягнути розв'язання сукупності специфічних виховних завдань.

Система навчання лідерів має охоплювати, з одного боку, підготовку до безпосередньої практичної діяльності в сфері управління, що пов'язано з розвитком аналітичних, комунікативних, організаторських здібностей. З іншого боку, необхідною є орієнтація на самовдосконалення особистості, виховання здатності до самоорганізації, самодисципліни, самоаналізу, самооцінки результатів діяльності.

Цей складник реалізовується через проведення школи лідерського активу, ділових ігор та заходів інших форм, які організовуються адміністрацією навчального закладу, кураторами, викладачами. Форми проведення школи лідерського активу є різноманітними, зокрема: збори активу, виїзд факультетського (університетського) активу для проведення різних тренінгів, таборів-семінарів для лідерів тощо.

Цікавою і дієвою формою розвитку лідерських якостей студентів є кураторська (робота вожатого) діяльність студентів старших курсів стосовно студентів молодших курсів. Одночасно з практичним функціонуванням як лідера, що актуально для студентів старшокурсників, цей вид діяльності розв'язує важливе завдання адаптації студентів-першокурсників до умов вузівського середовища.

Неоцінений потенціал у практичній лідерській діяльності має студентське самоврядування. Водночас, оскільки студентському самоврядуванню відводиться важливе місце в реалізації всіх напрямів виховної діяльності, його необхідно розглядати не лише як ініціативну діяльність самих студентів, спрямовану на розв'язання важливих питань в різних сферах студентського життя, а й насамперед як важливу форму виховної роботи у вищому навчальному закладі.

Визначені тенденції, які мають реалізовуватися в освітньому середовищі вищого навчального закладу форми й механізми роботи із студентами, взаємодія навчального і позанавчальних процесів сукупно зумовлюють розв'язання важливого соціального завдання – підготовці ініціативних, самостійних, відповідальних фахівців, які здатні до ефективної управлінської діяльності в якісно інших умовах суспільного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вежевич Т.Е. Педагогические условия развития лидерских качеств учащихся : дисс. ... канд.пед. наук : 13.00.01 / Т.Е. Вежевич. – Улан-Удэ, 2001.
2. Гармаш С.А. Лідерські якості особистості керівника як запорука успіху / С.А. Гармаш, О.Е. Гашутіна // Управління інноваційними проєктами та об'єктами інтелектуальної власності. – 2009. – С. 37–44.
3. Емельянов И.Н. Руководство коллективом как проблема социальной психологии. – М. МГУ, - 1971 – 126с.
4. Ершов А.А. Лидер и авторитет / А.А. Ершов. – Л., 1991. – 102 с.
5. Зорина А.В. Педагогические условия формирования лидерских качеств у студентов вуза :автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / А.В. Зорина. – Н. Новгород, 2009. – 25 с.
6. Кричевский Р.Л. Психология лидерства / Р.Л.Кричевский. М.: Статус. 2007. – 542 с.
7. Левитов Н.Д. Психология характера / Н.Д. Левитов. – М. : Просвещение, 1969. – 424 с.
8. Платонов К.К. Структура и развитие личности / К.К. Платонов. – М. : Наука, 1986. – 254 с.
9. Психологічна енциклопедія/ (авт.-упоряд. О.М.Степанов). – К.:Академвидав, 2006. – 424 с.
10. Сбитнева В.Б. Педагогические условия развития лидерских качеств подростков в детском общественном объединении : дисс. ... канд. пед. наук / В.Б.Сбитнева. – Ижевск, 2006. – 205 с.
11. Уманский А. Л. Педагогические условия и средства стимулирования лидерства в детских и юношеских объединениях / А. Л.Уманский, В.В.Рогачев, А. И. Тимонин // Психолого-педагогические проблемы подготовки организаторов и лидеров детских и юношеских объединений. - Кострома: КГТТУ им. Н. А.Некрасова, 1994. – 218 с.
12. Ягоднікова В.В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук :

13.00.07 / В.В. Ягоднікова. – Одеса : Піденноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського, 2005. – 190 с.

13. Cattell R.B. the scientific analysis of personality / R.B. Cattell. – Baltimore : Penguin Books, 1965

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Краснощок Інна Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: дослідження особливостей формування соціально-професійних якостей майбутніх фахівців.